

ОСОБИСТІТЬ ВЧИТЕЛЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Гапochenко А.А., студ. гр. ПР-91

Проблема особистості вчителя – його світоглядної культури, духовно-морального обличчя, загалом професіоналізму – одна з найактуальніших у педагогіці й філософії освіти. Саме від вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів як у процесі навчання, так і в поза навчальний час.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю осмислення місця і ролі вчителя в освіті, його особистісних характеристик та якостей при сучасному розвитку суспільства.

Стрімкий світовий розвиток, поширення нових інформаційних засобів вимагають від вчителя часової відповідності, тобто перетворення на «нового вчителя», утворення сучасної особистості педагога, здатного забезпечити особистісне становлення учня в постіндустріальну епоху. Це питання і є основним завданням нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є особистість вчителя; предметом – проблема особистості у педагогіці.

Метою дослідження являється аналіз особистості сучасного вчителя відповідно до суспільних ідеалів.

В українській освітянській літературі останніх років до проблеми особистості сучасного вчителя зверталися такі вчені, як В.Андрущенко, С.Гончаренко, Л.Губерський, М.Євтух, І.Зязюн, В.Кремень, В.Кушерець, О.Савченко, О.Сердюк, І.Надольний, В.Огнев'юк та ін. Однак, незважаючи на публікації цих та багатьох інших вчених, проблема залишається актуальною. ХХ століття змінило пріоритети педагогіки в розумінні сутності особистості. З'явилися теорії громадянського (Г. Кершенштейнер), вільного (М. Монтесорі), нового (Е. Демолен) виховання особистості. Педагогіка особи (Г. Шаррельман), експериментальна педагогіка (В. Лай), педагогіка прагматизму (Д. Дьюї) та інші напрями прагнули адекватно осягнути особистість. Наприклад, представник експериментальної педагогіки Е. Мейман стверджував, що для визначення істотних ознак особистості слід брати до уваги дані анатомії, фізіології, психології, психопатології, а також етики, естетики і релігії. Д. Дьюї виводив сутність особистості з біологічних чинників, вважаючи, що сукупність розумових і фізичних властивостей індивіда є досягненням етносу і передається спадково. Тому притаманне особистості пізнання, яке відбувається в надрах її „Я”, має справу не з мисленням, а зі світом відчуттів, вірувань, волінь, прагнень тощо.

Аналіз різних підходів дозволяє зробити висновок, що вони конструюють своєрідні моделі особистості, кожна з яких має право на існування й одночасно потребує доповнення іншою. Сучасна педагогічна наука прагне до цілісного бачення особистості, сформованого не як формальне поєднання різнопланових підходів, а як залучення здобутків (надбань), що відкривають ті чи інші грані особистості як цілісної істоти.

Якщо узагальнити визначення поняття «особистість», що існують в рамках різних психологічних теорій і шкіл (К.Юнг, Г.Олпорт, Е.Кречмер, К.Льовін, Ж.Нюттек, Дж.Гилфорд, Г.Айзенк, А.Маслоу і інших), то можна сказати, що особистість традиційно розуміється як синтез всіх характеристик індивіда в унікальну структуру, яка визначається і змінюється в результаті адаптації до мінливого середовища і значною мірою формується реакціями тих, що оточують на поведінку даного індивіда.

Отже, можна сказати, що особистість людини це соціальне за своєю природою, відносно стійка і при життєво виникаюча психологічна освіта, що є системою мотиваційних стосунків, що опосередковують взаємодії суб'єкта і об'єкта, тобто виражає насамперед соціальні, а не лише психологічні характеристики індивіда. Відтак педагогічний ракурс дослідження поняття особистості є не тільки доцільним, але й необхідним.

Особливо гостро у цьому зв'язку постає питання про ідеал особистості вчителя та його кореляцію з реальністю. Вперше в історії педагогічної думки цю проблему було висунуто в педагогічній літературі другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Серед сучасних дослідників ідеалу вчителя можна назвати В. Беха, І. Беха, С. Гончаренка, В. Журавського, І. Зязюна, В. Мадзигона, С. Максименка, М. Михальченка, І. Надольного, В. Огнев'юка, О. Савченко, С. Сисоеву. В їхніх розвідках ця проблематика досліджується в загальному філософському сенсі.

Підґрунтям моделювання педагогічного образу ідеального вчителя виступають філософські концепції про ідеал людини – мудрої, доброї та справедливої, здатної передати свої знання дітям, виховати у них високі духовні якості. В основі цього ідеалу містилися, послідовно змінюючи одне одного, роздуми про людину античних мислителів, філософів середніх віків, епохи Відродження, нового і новітнього часу, класичних та модернізаційних філософських систем.

Природовідповідність людини, викристалізована античною філософією, досить довго слугувала ідеалом вчителя, його світоглядної і моральної позиції, загальної культури. На зміну їй прийшов ідеал християнський, де визначення ідеальної людини здійснювалося крізь призму християнської моралі. Абсолютним ідеалом став образ Ісуса Христа, оскільки Боголюдина втілювала такі чесноти, як любов до ближнього, доброту, чесність, мудрість, самопожертву. Цей ідеал аж до початку ХХ століття був універсальним орієнтиром підготовки вчительських кадрів.

На початку ХХ століття у вітчизняній літературі намітилась тенденція створення національного ідеалу вчителя. Формується так званий реальний ідеал, згідно з яким ідеальним вважався вчитель, який повинен бути духовно довершеною особистістю, комунікабельним, високоморальним, професіоналом своєї справи, широко ерудованим. В контексті національного відродження перед українським вчителем ставилися завдання знати історію, мову, культуру і традиції рідного народу, мати чітку громадянську позицію, працювати над пробудженням національної і політичної свідомості вихованців (Г. Ващенко). Що стосується шляхів наближення вчителя до ідеалу, то основним із них тогочасна педагогічна думка вважала особисте самовдосконалення. У прагненні до ідеалу вчитель має синтезувати низку властивостей. Він повинен бути: науковцем (володіти підходами і методами дослідницької роботи); педагогом (знати та вміти застосовувати на практиці педагогічну теорію); психологом (знати основи психології, вікові та індивідуальні психологічні особливості учнів); технологом (володіти методикою і технологією навчально-виховного процесу, втілюючи наукові ідеї в практику); організатором (володіти навичками управління-менеджера для управління учнівським колективом); трішки медиком (знати фізичні і розумові межі дитячого організму, рамки психологічного навантаження); артистом (уміти перевтілюватися, володіти правильною дикцією, художнім словом) тощо.

Вирішальним фактором наближення вчителя до ідеалу є рівень володіння ним педагогічною технологією. Особистий технологічний потенціал педагога включає кілька компонентів. Інтелектуальний компонент полягає в поінформованості у питаннях освітніх технологій як традиційних, так й інноваційних, розумінні їх концептуального ядра. Дієво-практичний компонент – це володіння набором дидактичних методів, прийомів та організаційних форм, що складають основу професійної майстерності; надбання власної педагогічної техніки, що виробилася в індивідуальній професійній діяльності і стала змістовою характеристикою особистого досвіду; навчально-методичний супровід викладання предмету, підготовленому власноруч або нагромадженому в процесі роботи. Емоційно-особистісний компонент визначається пристосуванням своїх професійних можливостей до учнівського контингенту, врахуванням індивідуальних запитів учнів, особистим досвідом спілкування з ними; характерними рисами вдачі (темперамент, інтуїція, акторські та організаторські здібності), що підсилюють дієвий вияв професійних умінь.

Суспільний ідеал вчителя нерозривно пов'язаний із формуванням педагогом власного позитивного іміджу. Педагог повинен володіти технологією іміджування і постійно працювати над її вдосконаленням. Це безпосередньо торкається його професійної компетенції і є суттєвим показником індивідуальної педагогічної майстерності. Позитивний імідж, професіоналізм і здатність адаптуватися поряд з рішучістю є головним ключем до успіху в будь-якій сфері діяльності. Як відзначалося вище, учні висувають до педагогів особливі вимоги порівняно з вимогами до інших людей. Діти, як відомо, максималісти, і менше, ніж дорослі, схильні визнавати умовності і застереження. Якщо педагоги навчають їх бути ввічливими, добрими, справедливими, стриманими тощо, вони й самі повинні бути такими, інакше всі їх повчання не варті уваги. Інші дорослі можуть дозволяти собі помилки і слабкості, бо вони не закликають до зразкової поведінки, вони “звичайні” люди, але педагоги-професіонали виховання — безперечно мають бути зразками. Навіть сторонні люди чекають від педагогів більш культурної поведінки, ніж від представників інших професій.

Педагог, якщо він хоче користуватися авторитетом, мусить не виходити за рамки культурної норми у всіх відношеннях. В першу чергу це стосується його всебічного культурного розвитку: знання літератури, театру, живопису, музики, світової і вітчизняної історії, економіки, географії, політичної проблематики, багатьох інших галузей знань, в яких має розумітися культурна людина. Дуже важливою є культура мови. Якщо педагог робить неправильні наголоси, вживає примітивні вирази, учні, особливо старшокласники, зразу використовують цей факт проти нього, нерідко у своєму колі насміхаються над учителем. Мовна культура постає і в оригінальності жартівливих зворотів, відсутності штампів. У багатьох людей прагнення до репутації гумористів реалізується у застосуванні штампованих, модних у певний час зворотів та слів. Педагогу бажано бути творчою особистістю і уникати подібних трафаретів.

Зовнішній вигляд педагога також є предметом уваги учнів. Він має бути не тільки охайним, але й витриманим у плані моди. Занадто старомодний одяг учителя сприймається учнями як показник його загального консерватизму, і це розцінюється, враховуючи потяг молоді до всього нового, як істотний недолік. Модна зовнішність сприймається із схваленням, але занадто авангардний, екстравагантний вигляд учителя нерідко є для учнів ознакою того, що педагог більш за все дбає про враження, яке він справляє на оточуючих. Молоді педагоги часом висловлюють думку, що вони, як і всі люди, мають право на самовираз, свободу поведінки тощо. З цим можна погодитися, але варто пам'ятати й про те, що коли їх прагнення справляти враження і дивувати буде на першому плані, то педагогічні успіхи завжди будуть на другому. Справедливо те чи ні, але педагогічна праця вимагає деякого самообмеження.

Вимоги до вчителя з боку держави і суспільства полягають також у тому, щоби педагог своєю творчою діяльністю в процесі навчально-виховної роботи вмів проектувати розвиток особистості, чітко уявляв, яким повинен стати його вихованець як громадянин. Досягаючи головної мети національного виховання – формування свідомого громадянина-патріота, вчитель має створювати умови для всебічного і гармонійного розвитку особистості, закласти основи громадянської свідомості, активності та

відповідальності. Чільне місце в цьому процесі посідає формування громадянської відповідальності, яка передбачає добровільний вибір особистістю поведінки, що відповідає таким важливим категоріям, як обов'язок, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, вимогливість, принциповість.

Учні цінують такі якості педагога, як глибокі фахові знання, загальна ерудиція, логіка мислення, критичний підхід до розв'язання проблем, переконаність, власна точка зору, принциповість, чітка громадянська позиція, уміння спілкуватися, почуття гумору.

Оцінки старшокласників відрізняються від критеріїв оцінювання педагогів учнями молодших класів. Ідеал вчителя в уяві старшокласника все більше наближається до ідеалу вчителя в моделюванні батьків. Це пояснюється тим, що і батьки, і учні старших класів налаштовані на кінцевий результат навчально-виховного процесу, а не на емоційно насичені його проміжні етапи. Ідеальним можна вважати досягнення вчителем особистісного (духовного) рівня спілкування. Цей рівень свідчить про високу культуру взаємодії педагога і учня і притаманний педагогам, для яких їхня професія є покликанням. Нерідко такі вчителі формують у школяра уявлення про ідеальну людину і виступають своєрідним моральним еталоном, за яким дитина чи підліток визначає власні чесноти й чесноти інших людей.

Педагог виступає носієм знання, яке він повинен зробити надбанням вихованців. Знання є змістом педагогічного впливу. Тому батьки бажають, щоб учитель передав вихованцям якомога більшу суму знань. Педагог повинен досконало володіти своїм предметом, бути ерудованим, постійно працювати над власним самовдосконаленням. Ідеальний вчитель, на думку батьків, має здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня. Це дозволить йому не допустити затримки в розвитку обдарованих дітей і відставання слабших з метою засвоєння усіма вихованцями нормативного освітнього мінімуму, сприятиме становленню індивідуальності як головної характеристики особистості. Батьки висувають вимогу, щоб учитель був професійно та педагогічно компетентним, що є запорукою результативного навчально-виховного процесу.

Для того, щоб бути привабливим і ефективним, особистість вчителя має відповідати потребам практики, вимогам часу, тим перспективам, які окреслюються в процесі суспільної трансформації. Відповідь на вимоги часу якраз і визначає основні напрямки формування та розвитку особистісних характеристик сучасного вчителя. Серед них, зокрема, слід виокремити: а) поглиблення і розширення наукового світогляду вчителя; б) підвищення загальної його культури – політичної, моральної, естетичної; в) постійне оновлення наукових знань, раціональної складової особистості; г) кристалізацію вольових якостей; д) підвищення педагогічної майстерності; е) поглиблення органічного зв'язку вчителя з життям, соціальною практикою; є) утвердження активної життєвої позиції.

Що ж до професійних вимог до особистості, то їх можна розділити на 3 типи:

1. Особистісно-етичні: почуття громадянської відповідальності, гуманізм, щирість, уважність, доброзичливість, свідоме ставлення до праці і дисциплінованість, вимогливість, принциповість, скромність, товарищескість, об'єктивність, самокритичність, висока моральна культура, артистизм, загальна ерудиція, терпеливість і наполегливість.
2. Індивідуально-психологічні: широта і глибина пізнавальних інтересів, ясність і критичність розуму, винахідливо емоційна чуйність і стійкість, довгочасна пам'ять, розвинутість спостережливості волі, уявлення, великий обсяг і переключеність уваги, культура темпераменту, об'єктивна самооцінка.
3. Педагогічні: високий рівень професійно-педагогічної підготовки, інтерес до педагогічної діяльності, любов до справи і дітей, педагогічний такт, педагогічне мислення, професійно педагогічна працездатність, прагнення до науково-педагогічної творчості, культура і виразність мови, почуття гумору.

Нами було проведено дослідження щодо особистості вчителя та його роботи. Була запропонована анкета 70 старшокласникам та студентам.

В результаті проведеного дослідження нами було отримано наступні результати: серед старшокласників лише 39% були задоволені своїми вчителями загалом, та 59% влаштував характер, відношення педагога, тобто та особистість, яку вони сприймали. Серед студентів же обидва показники досягли 81%. Ці результати нас дещо здивували. Ми очікували набагато вищих відсотків серед старшокласників, аніж серед студентів, але все виявилось навпаки.

Отже, було виявлено, що в сучасних умовах ідеалом учителя є образ всебічно розвиненої особистості, спроможної долучитися до процесу суспільних і професійних перетворень, бути професіоналом, який здатний до багатоваріативності педагогічної дії, прогнозування можливих результатів, володіє прийомами аналізу та самоконтролю, вміє педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови виховання. Також проведено дослідження виявило, що потрібно негайно покращити рівень педагогічного професіоналізму у сфері середньої освіти, і здійснили аналіз особистості сучасного вчителя відповідно до суспільних ідеалів, а тому мета досягнута.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В., Табачек І. Формування особистості вчителя в сучасних умовах // Політичний менеджмент. - 2005. - № 1 (10). - С.58-69.

2. Бик А. Мислення як категорія педагогіки В.Сухомлинського в контексті новітньої освітньої парадигми // Наук.зап. - Вип. 52. - ч.2. - Серія: Педагогічні науки. - Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2003, - с. 7-11.
3. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К., 2002.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. – К., 2000.
5. Маклаков А. Г. Общая психология. – СПб.: Питер. – 2001. – 592 с.
6. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2 т. / Ред. – сост. Н. С. Лейтес. – М.: Педагогика, 1995. – 157с.

Наук. кер. - Сахно П.І., *ст. викл. СумДУ*